

mezhepler tarihine giriş

Sönmez Kutlu

GİRİŞ KİTAPLIĞI

dem

MEZHEPLER TARİHİNE GİRİŞ

DEĞERLER EĞİTİMİ MERKEZİ YAYINLARI
© Eserin Her Türlü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Değerler Eğitimi Merkezi Yayınlarına aittir.

ISBN : 978-605-4036-07-3
Sertifika No: 16093

Kitabın Adı
Mezhepler Tarihine Giriş

Kitabın Yazarı
Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Yayın Koordinatörü
Mahmut ZENGİN

Editörler
Yrd. Doç. Dr. Necdet SUBAŞI
Prof. Dr. Yasin AKTAY
Prof. Dr. Burhanettin TATAR

Redaksiyon
Saliha TÜRKSOY

Kapak ve iç Tasarım
Ensar Grafik Bölümü

Baskı-Cilt
Pasifik Ofset
0 212 412 17 77

Dem Yayınları Ensar Neşriyat Tic. A. Ş. Organizasyonudur.

2. Basım
Haziran 2010

İsteme Adresi
Kıztaşı Cad. No: 10 Fatih / İstanbul
Tel : (0212) 491 19 03 – 491 19 04 Faks : (0212) 491 19 30
www.ensarnesriyat.com.tr ensar@ensarnesriyat.com.tr

MEZHEPLER TARİHİNE GİRİŞ

Prof. Dr. Sönmez Kutlu

İstanbul 2010

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

1963 yılında Refahiye’de doğdu. 1987 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 1988 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı’na Araştırma Görevlisi olarak atandı. 1990’da “*Mürcie’nin Doğuşu ve İtikadî Görüşleri*” başlıklı tezi ile Yüksek Lisans’ını tamamladı. 1992’de, alanında araştırma yapmak üzere altı ay İngiltere’de bulundu. 1993’de, alanında araştırma yapmak üzere bir yıl Mısır’da bulundu. 1994’de “*Mürcie ve Horasan-Maveraünnehir’de Yayılışı*” başlıklı tezi ile Doktor unvanını aldı. 1997 yılında Doçent ünvanını aldı. 1997-1999 yılları arasında Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde vekaleten Dekan Yardımcılığı yaptı ve kendi alanında dersler verdi. 2003 yılında Profesör oldu. İslam Mezhepleri ve İslam düşüncesi ile ilgili yayınlanmış pek çok telif eser ve makaleleri bulunmaktadır. Ayrıca İngilizce’den ve Arapça’dan çeviriler yapmıştır. Çeşitli bilimsel dergilerde hakemlik ve yayın kurulu üyeliği görevi bulunmaktadır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Eğitim Koordinatörü, Temel İslam Bilimleri Başkan Yardımcılığı ve Din Öğretimi Program Geliştirme Komisyonu Üyeliği görevlerini sürdürmektedir. Halen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı’nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. İngilizce, Arapça ve Kırgızca bilmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

YAYINLANMIŞ TELİF ESERLERİ

Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, I. Baskı, Ankara 2000, 332 s.; II. Baskı, Ankara 2002.

İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler-Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi, Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2000.

İmâm Maturidî ve Mâturidilik, (ed.) Sönmez Kutlu, Ankara: Kitabiyat yayınları, 2003.

Alevilik-Bektaşilik Yazıları, Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2006.

Din Anlayışında Farklılaşmalar ve Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2003.

YAYIMLANMIŞ MAKALELERİ

- 1- “İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri”, *İslâmiyât Dergisi*, Cilt:IV, Sayı: 4(2001), 15-36 ss
- 2- “Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Semerelendirilmesi”, *İslâmiyât Dergisi*, Cilt:III, Sayı: 3(2000), 99-120 ss.
- 3- “Alevilik-Bektaşiliğin Diyanette Temsili Problemi”, *İslâmiyât Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1 (2001), 21-40 ss.
- 4- “Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmam Mâturidî”, *Dinî Araştırmalar*, Cilt: 5, Sayı: 15 (2003), 5-28 ss.
- 5- “Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Çorum 2002, 168-210 ss.
- 6- “Barış, Özgürlük ve Merhamet Peygamberi Hz. Muhammed”, *Türk Yurdu*, Cilt: 21, Sayı: 172 (2001), 8-15 ss.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	1
Kısaltmalar	3
Giriş	5

BİRİNCİ BÖLÜM

MEZHEPLER TARİHİ'NİN TANIMI, AMACI, LÜZUMU VE DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

I. Mezhepler Tarihi'nin Tanımı	10
II. Mezhepler Tarihi'nin Amacı ve Lüzumu.....	11
III. Mezhepler Tarihi'nin Diğer Bilim Dallarıyla İlişkisi	13
A. Kelam	14
B. İslam Tarihi.....	15
C. Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi	16
D. Din Sosyolojisi	18
E. Din Psikolojisi.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

MEZHEPLER TARİHİ'NİN İNCELEME ALANLARI VE TEMEL KAVRAMLARI

I. Mezhepler Tarihi'nin İnceleme Alanları	23
A. Mezhep İsimlerinin Açıklanması	23
B. Mezheplerin Doğuş Sebepleri	24
C. Mezheplerin Teşekkül Süreci	24
D. Mezheplerin Mekan ve Coğrafyayla İlişkisi.....	25
E. Mezhebin Hangi Kişiyle/Kişilerle veya Toplumsal Yapıyla Başladığı.....	25
F. Mezheplerin İlk ve Sonraki Temsilcileri	26
G. Mezheplerin Temel Fikirleri ve Kavramları	26
H. Mezheplerin Edebiyatı.....	27
İ. Mezheplerin Fırkalara veya Alt Gruplara Ayrılışı	27
K. Mezheplerin Yayıldığı Bölgeler	28
L. Diğer Mezheplerle İlişkileri ve Tartışma Konuları.....	28
M. Mezheplerin Günümüzdeki Durumu.....	28
N. Mezheplerin İslam Düşüncesine Katkıları.....	29
O. Mezheplerle İlgili Yapılan Çağdaş Araştırmalar	29

II.	Mezhepler Tarihi'nin Temel Kavramları	30
	A. <i>Fırka, Fırka-yı Nâciye ve Mezhep</i>	30
	B. <i>Makâle ve Makalat</i>	31
	C. <i>Milel ve Nihal</i>	32
	D. <i>Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat ve Ehl-i Furkat</i>	33
	E. <i>Ehl-i Bidat/Ashâbu'l-Bid'a ve Ehlu'l-Ehvâ/Ashâbu'l-Ehvâ</i>	35
	F. <i>Hakk/ Ehl-i Hakk-Batıl / Ehl-i Batıl</i>	36
III.	Din-Mezhep İlişkisi.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEZHEPLERİN DOĞUŞ SEBEPLERİ VE ZİHNİYETLER OLARAK TİPOLOJİLENDİRİLMESİ

I.	Mezheplerin Ortaya Çıkış Sebepleri	43
	A. <i>İnsan Unsuru</i>	43
	B. <i>Toplumsal Yapı</i>	45
	C. <i>Siyasi Olaylar</i>	47
	D. <i>Eski Kültür ve Medeniyetler</i>	50
	E. <i>Dinî Metinler</i>	52
II.	Mezheplerin Zihniyetlere Göre Tipolojilelendirilmesi.....	55
	A. <i>Tepkisel-Kabilevi Din Anlayışı</i>	56
	B. <i>Akılcı-Hadari Din Anlayışı</i>	58
	C. <i>Gelenekçi-Muhafazakâr Din Anlayışı</i>	60
	D. <i>Politik-Karizmatik Liderci Din Anlayışı</i>	62

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEZHEPLER TARİHİ BİLİMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

I.	Mezhepler Tarihi Biliminin Doğuşunu Hazırlayan Sebepler	66
II.	Mezhepler Tarihi Biliminin Günümüze Kadar Geçirdiği Evreler..	69
	A. <i>Başlangıç Dönemi</i>	69
	B. <i>Tedvîn ve Tasnif Dönemi</i>	71
	<i>Naşî El-Ekber El-Enbarî (293/906)'nin Mesâilü'l-İmâme ve Kitâbü'l-Evsât Fî'l Makalât'ı</i>	75
	C. <i>Olgunluk Dönemi</i>	78
	<i>Şehristanî'nin El-Milel Ve'n-Nihal'i</i>	80
	D. <i>Taklit ve Daralma Dönemi</i>	85

BEŞİNCİ BÖLÜM

MEZHEPLER TARİHİ'NİN TEMEL KAYNAKLARI

I.	Kalhâtî (IV/X. Asır), <i>El-Keşf Ve'l-Beyân'ın Mezhepler Kısmı</i>	90
II.	Ebû Mutî' En-Nesefî Mekhûl B. Fazl (318/930), <i>Kitâbü'r-Red Ale'l-Bida'</i>	91

III.	Ebû'l-Kâsım Abdullah B. Ahmed B. Mahmud El-Belhî El-Ka`Bî El-Horasanî (319/931), Kitâbu'l-Makalat	94
IV.	Ebû Muhammed El-Hasan B. Mûsâ En-Nevbahtî El-Bağdâdî (311/923): Fıraku'ş-Şîa.....	97
V.	Ebû Temmâm El-İsmâilî El-Hârezmî (IV./X. Asır ?), Kitâbu'ş-Şecere (Bâb Eş-Şeytân Kısmı)	99
VI.	İbn Hazm Ebû Muhammed Ali B. Ahmed B. Saîd El-Endülisî (456/1064), El-Fasl Fî'l-Milel Ve'l-Ehvâ' Ve'n-Nihal .	102
VII.	Ebû Muhammed El-Yemenî (VI./XII. Asrın Başları ?), Kitâbu'l-Fırak (Akâidü's-Selâse Ve Seb'in Fırka).....	106
VIII.	Ebû'l-Hasan El-Eş'arî Ali B. İsmâil (324/941), Makalatü'l-İslâmîyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn	111
IX.	Klasik Mezhepler Tarihçilerinin Mezhepleri Ele Alış Yöntemleri ...	117
	A. <i>Tarihsel veya Betimleyici Yöntem</i>	117
	B. <i>Analiz ve Karşılaştırma Yöntemi</i>	118
	C. <i>Eleştirel Analitik Yöntem</i>	118
	D. <i>Savunmacı ve Reddiyeci Yöntem</i>	118
	E. <i>Coğrafi Dağılıma Göre İnceleme</i>	119
	F. <i>Fırkaları Alfabetik Sırayla İnceleme</i>	119

ALTINCI BÖLÜM

MEZHEPLER TARİHİ'NİN SORUNLARI

I.	Mezhepler Tarihi Kaynaklarının Güvenilirliği Sorunu.....	121
II.	Mezheplerin Tasnifi Sorunu	124
III.	Mezhepleri İsimlendirme Sorunu	128
	A. <i>Bir Âlimin veya Kurucu Kabul Edilen Bir Şahsın</i> <i>Adına Nisbetle İsimlendirme</i>	129
	B. <i>Terimlere veya Fikirlerle Dayalı İsimlendirme</i>	130
	C. <i>Fırkaları İlk Ortaya Çıktıkları Yere veya</i> <i>Güçlü Oldukları Şehre Nisbetle İsimlendirme</i>	131
	D. <i>Aşağılama ve Hakaret Amaçlı İsimlendirme</i>	132
	E. <i>Tarihî Bir Olaya Dayandırmak Suretiyle İsimlendirme</i>	132
	F. <i>Ayet ve Hadislerde Geçen Kelimelerden Hareketle</i> <i>İsimlendirme</i>	133
IV.	Kavram Karmaşası Sorunu	133
V.	Mezheplerin İtikadi/Kelami Yapılar Olarak Ele Alınması Sorunu	136
VI.	Mezhepleri Hz. Peygamber veya İlk Dönemle İlişkilendirme Sorunu	138
VII.	Tarihsel Kişiliğin Menkabevi Kişilikle veya Efsaneyle Gerçekliğin Karıştırılması Sorunu	140

VIII. Fikirlerin Anonimleştirilmesi Sorunu	141
IX. Mezheplerin Görüşlerinin Tespiti Sorunu	143

YEDİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE MEZHEPLER TARİHİ VE TARİHÇİLİĞİ: YENİ METODOLOJİ ARAYIŞLARI

I. Cumhuriyet Dönemi'nde Mezhepler Tarihi'nin Kısa Tarihçesi....	147
II. Cumhuriyet Dönemi'nde Mezhepler Tarihi'nde Yeni Açılımlar ..	149
A. Sosyal-Pozitivist (İçtimaiyatçı) Yaklaşım: Yusuf Ziya Yörükân	150
B. Tarihsel-Sosyolojik Yaklaşım: Muhammed B. Tavit Et-Tancî .	157
C. Normatif-Teolojik Yaklaşım	162
D. Zihniyet Çözümleyici Psiko-Sosyal Yaklaşım	164
III. Cumhuriyet Dönemi'nde Mezhepler Tarihi Alanında Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi	167
Sonuç	173
Ek 1: Tablolar	177
Tablo 1: Mürcii Makalat Geleneğinde Mezheplerin 6 X 12 + 1 = 73 Formülüne Göre Tasnifi	177
Tablo 2: İsmaili Makalat Geleneğinde Mezheplerin 24 X 3 + 1 = 73 Formülüne Göre Tasnifi	178
Tablo 3: Hadis Taraftarları Makalat Geleneğinde Mezheplerin 18 X 4 + 1 = 73 Formülüne Göre Tasnifi.....	179
Tablo 4: Makalat ve Fırak Kitaplarında Mutezile'nin Alt Kolları	180
Ek 2: Günümüze Ulaşmış Makalat Türü Eserler (Makalat yazarlarının ölüm tarihlerine göre).....	183
Ek 3: İslam Mezhepleri Konusunda İleri Okuma İçin Türkçe Seçme Bibliyografya	189
Kaynakça.....	195

SUNUŞ

YAŞADIĞIMIZ DÜNYA tam bir bilgi patlamasının yaşandığı bir dünya. Bilginin aşırı bir artışı ve çoğalması söz konusu, ama garip bir biçimde bu bilgi artışı insanları daha bilgili kılmıyor. Aşırı bilgi, bilgilendirici fonksiyonunu neredeyse yitirmiş, çünkü bu bilgi çokluğu sağlıklı bir zihnin işleyişini neredeyse felç ediyor. Bilginin geleneksel formları değişmiş, bilginin yeni biçimleri, bütünsellik algımızı parçalıyor, yoğun bilgi bombardımanı arasında yolumuzu kaybetme çelişmesini yaşıyoruz.

Bilgi çağı da denilen bu zamanda uzmanlaşma alabildiğine ileri boyutlara varmış, ama bu uzmanlaşmanın bir aşmasında bilgi alanları birbirine alabildiğine yabancılaşmıştır. İnsanlar kendi uzman oldukları alanın dışındaki alanlara yabancılaştıkça, tabii oldukları bilim disiplinleri yüzünden kendi alanlarının hakkını vermekten de uzaklaşıyorlar. Bu disiplinler altında bilim "gerçek hakkında bir bilgi" olmaktan ziyade giderek "bilgi hakkında bir bilgi" olmaya doğru yol alan bir "kopuş" durumunu yaşamak zorunda kalmaktadır.

Bu kopuş sadece bilgi ile bilginin nesnesi olan gerçek arasında değil, aynı zamanda sıradan insan ile akademik dünya, farklı disiplinler ve yine bu disiplinlerin kendi iç hiyerarşisi arasında, daha da ilginç bu disiplinler ile Türkiye arasında yaşanmaktadır.

Oldukça giriftleşmiş bir dünyayı içindekilerle ve dışındakilerle birlikte kavramanın imkânları azalıyor, çünkü bilginin

ve bilmenin sınırları genişliyor. Yeni bir dünyada, çoğalan ve her biri farklı bir disiplin içinde şekillenen yüzlerce deneyimden beslenen bilgi formları modern insanın bilgiyle kurmak istediği temas noktalarını daraltıyor. Bilgi hiyerarşisi yeniden şekilleniyor, bu nedenle bilginin her bir türüne nüfuz etme konusundaki geleneksel ilgilerin takviye edilmesi gerekiyor.

Bu mülahazalardan hareketle Değerler Eğitim Merkezi, tüm bu kopuşları bir nebze telafi edebilmek amacıyla "*bilim disiplinlerine giriş*" türünden yeni bir dizi başlatıyor. Edebiyattan iletişime, dinden felsefeye kadar pek çok alanda, birer ön-okuma programı da sayılabilecek bu küçük kitaplar dizisiyle, genel okuyucunun akademi dünyasının bilgisiyle buluşması amaçlanıyor. Herhangi bir bilimsel bilgi ya da disiplinle uzmanlık düzeyinde temas kurmamış bir ilgi dünyasını beslemek amacıyla tasarlanan seride belli başlı alanlara ilişkin bir mukaddime ihtiyacının karşılanması hedefleniyor. Bu çerçevede özellikle sosyal bilimler alanından din bilimleri alanına, kendi içinde pek çok kompartımana bölünmüş modern bilgi envanterinin hâkim temel unsurları üzerinde hazırlık düzeyinde bir giriş denemesi sayılabilecek bu çalışmaların okuma programlarına belli bir düzen ve derinlik katması umulmaktadır.

Temel disiplinlere giriş niteliğindeki bu kitapların her biri, sahasının uzmanlarınca yazılmış ve her bir disiplinin gelişim tarihi, iç çeşitlenişi, ayrımlaşması ve özellikle Türkiye'deki tarihi ile birlikte bu disiplin hakkında daha kapsamlı bir okuma listesini içermektedir.

Türkiye'deki bilgi birikiminin kendi bütünlüğünü temin etme, akademi ve halk arasındaki ilişkiyi sağlıklı bir biçimde tesis etme, bilimlerin birbirleriyle daha kolay temaslarını sağlama ve bütün bu bilimlerin Türkiye ile ilgilerini bütünsel bir çerçevede yeniden gözden geçirme noktasında faydalı olmasını umuyoruz.

Değerler Eğitimi Merkezi / Mayıs 2008

KISALTMALAR

AÜİFD.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DFİM.	: Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası
ed.	: Editör
İng.	: İngilizce
İSAV.	: İslami Araştırmalar Vakfı
Krş.	: Karşılaştırınız
Ktp.	: Kütüphane
m.	: miladi
Nşr.	: Neşreden
Nu	: Numara
s.	: Sayfa
ss.	: sayfalar/ sayfalar arası
ş.	: şemsî
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik
Trz.	: Tarihsiz
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
v.	: varak
vd.	: ve devamı
Yay.	: Yayını/Yayınları
Yrz.	: Yersiz

GİRİŞ

MEZHEPLER TARİHİ, Hz. Peygamber'in ölümünden sonra meydana gelen toplumsal değişimin sonucunda dinî ve siyasi gayelerle vücut bulmuş İslam düşünce ekollerini incelemek üzere doğan bir bilimdir. İslam bilim tarihinde konuları, sorunları ve kendine özgü yöntemleriyle bağımsız bir disiplin olarak yerini aldı. Bu bilimin temelleri, kendi görüşlerini açıklamak, yaymak ve muhaliflerinin eleştirilerine cevap vermek için küçük makaleler veya kitapçıklar yazan fırka mensuplarınca atıldı. Daha sonra bütün siyasi ve itikadi zümreleşmeleri, teşekkül süreçlerini, tarihçelerini, fikirlerini, inançlarını, mensuplarını ve yayıldığı bölgeleri ele alan bilimsel hüviyete kavuştu. Şehristanî ile birlikte, müslümanlar arasındaki siyasi ve itikadi grupları ele alan bir disiplin olmaktan çıkarak İslam fıkıh ekolleri, tasavvufi oluşumları, insanlık tarihinde ortaya çıkmış vahye dayalı olan ve olmayan bütün dinleri ve felsefi ekolleri inceleyen kapsamlı bir disipline dönüştü. Bu anlamda Mezhepler Tarihi, sadece İslam fırkalarının tasnifiyle

ilgilenmeyip ek olarak İslam toplumlarındaki dinî ve felsefi düşüncenin tabii gelişim süreçlerini ve devamlılığını anlamaya çalıştı. Hatta İslam fırkalarıyla başlayıp evrensel dinlerin ve felsefelerin bütün fırkalarıyla ilgilendi.

Şehristanî'den sonra Mezhepler Tarihi biliminde yeni gelişmeler kaydedilemedi. O döneme kadar oluşmuş olan standart tasnif sistemi tekrarlandı ve konularında daralmalar görüldü. Öyle ki Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Müslüman toplumlarda ortaya çıkan yeni siyasi ve itikadi oluşumlar görmezden gelindi. Onlarla ilgili yeni tasnifler ve bilgiler üretilmedi. Bu dönem Mezhepler Tarihi biliminin gerileme, taklit veya daralma dönemi olarak isimlendirilebilir. Eğer Şehristanî'nin bıraktığı yerden devam edilebilseydi, klasik fırkaların Selçuklular ve Osmanlılar dönemindeki faaliyetlerini ve yeni ortaya çıkan dinî-politik hareketleri daha iyi tanıyabilme imkanını elde edebilecektik. Şehristanî tarafından, tarafsız ve betimleyici bir bilim hüviyeti kazandırılmak istenen bu bilim, ondan sonra, üzülmek gerekir ki tamamen normatif, yargılayıcı ve dışlayıcı bir çizgiye kaydı.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Mezhepler Tarihçiliği Batılıların vesayeti altına girdi ve ideolojik bir hüviyet kazandı. Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiği dönemde, bu dağılma sürecini hızlandırabilmek için Batılı araştırmacılar dikkatlerini Müslüman toplumlardaki Yezidilik, Nusayrilik, Dürzilik, Babilik-Bahailik gibi mezhebî ayrılıklara yoğunlaştırdı. Bu amaçla eski ve yeni dinî hareketler üzerinde pek çok araştırma yapıldı. Yapılan araştırmalar, farklılıklar üzerinde durarak onları, çoğunluğu teşkil eden Müslüman kitleden koparıp onların yeni kimlikler kazanmalarını amaçladıklarından ideolojik niteliklidir. Sömürgeciliğin yol haritasını hazırlayan bu çalışmalar,

Osmanlı Devleti'nden ayrılan topluluklara, etnik yapıya veya mezhebe dayalı devletler kurma imkanını sağladı.

Osmanlı Devleti'nin özellikle XX. asrın başlarından itibaren dinî eğitim ve öğretimde yapmak istediği ıslahatlarla birlikte, diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da yeni bir dönem başladı. Bu dönemde Mezhepler Tarihi'nin sınırları, sorunları ve yöntemi yeniden belirlenmeye çalışıldı. Mezhepler Tarihi'nin yeniden yapılandırılmasında ve yol haritasının oluşturulmasında Batı'da gerçekleştirilen bilimsel yaklaşımlar ve gelişmelerden önemli ölçüde yararlandı. Darülfünun İlahiyat Fakültesi'nin açılmasıyla birlikte müfredatta bağımsız bir disiplin olarak yerini aldı. Mezhepler Tarihi'nde, Cumhuriyet Dönemi'nde, Şehristanî'den sonra tekrar yöntem tartışmalarına dönüldü ve önemli gelişmeler kaydedildi. İlk dönemlerden başlayarak Sosyal-Pozitivist, Normatif-Teolojik, Tarihsel-Sosyolojik ve Zihniyet Çözümleyici Psiko-Sosyal yaklaşımlar geliştirdi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açılmasıyla birlikte hem mensubu kalmamış hem de günümüzde yaşamaya devam eden İslam mezhepleriyle ilgili yeni araştırmalar yapıldı. Bu araştırmalarda tek bir yöntem ve yaklaşım izlenmeyerek farklı yöntemler ve yaklaşımlar denendi.

İslam toplumlarındaki fikrî gelişmenin ve donukluğun seyrini takip edebilme ve yeni açılımlar sağlayabilmenin yolu düşünce tarihini ve düşüncenin dili olan mezhepleri iyi tanımaktan geçer. Günümüzde İslam toplumlarını parçalamada bir araç olarak kullanılan mezhepler, Müslümanların iç sorunu olmaktan çıkarak uluslararası siyasetin konusu olmaya başladı. Genç araştırmacıların dikkatlerini bu konuya çekmek ve bilimsel çalışmalar yapabilmelerinin alt yapısını oluşturmak bizlerin sorumluluğundadır. Müslümanlar arasındaki mezhep

kavgalarının sona erdirilmesi ve Müslümanların tevhid inancı etrafında bütünleşmesi için bu bilim dalına büyük görevler düşmektedir.

Mezhepler Tarihi'ne Giriş kitabı, genç araştırmacılara bu bilimi tanıtmayı ve bu alanda uzmanlaşmak isteyenlere bir yol haritası sunmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla bu çalışmada Mezhepler Tarihi'nin tanımı, amacı, lüzumu, alanı, tarihsel gelişimi, kaynakları, temel sorunları, günümüze kadar geçirdiği evreler ve Türkiye bağlamında gerçekleştirilen yeni açılımlar analiz edilecektir.

Böyle bir eserin DEM mensuplarının teşvik ve desteğiyle ortaya çıkmış olduğunu itiraf etmeliyim. Bu sebeple Mahmut Zengin ve Hüseyin Kader'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın çeşitli aşamalarında katkısı bulunan genç meslektaşlarıma kalbî şükranlarımı sunuyorum.

ANKARA 2008

Mezhepler Tarihi, Hz. Peygamber'in ölümünden sonra meydana gelen toplumsal değişimin sonucunda dinî ve siyasi gayelerle vücut bulmuş İslam düşünce ekollerini incelemek üzere doğan bir bilimdir. İslam bilim tarihinde konuları, sorunları ve kendine özgü yöntemleriyle bağımsız bir disiplin olarak yerini aldı. Bu bilimin temelleri, kendi görüşlerini açıklamak, yaymak ve muhaliflerinin eleştirilerine cevap vermek için küçük makaleler veya kitapçıklar yazan fırka mensuplarınca atıldı. Daha sonra bütün siyasi ve itikadi zümreleşmeleri, teşekkül süreçlerini, tarihçelerini, fikirlerini, inançlarını, mensuplarını ve yayıldığı bölgeleri ele alan bilimsel hüviyete kavuştu.

www.ensarnesriyat.com.tr

ISBN 978-605-4036-07-3

9 786054 036073